

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Маркович Христина Михайлівна,

асистент кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена комплексному аналізу впливу глобалізаційних процесів на правову ідеологію держави. Надано означення поняття глобалізму і визначено його роль у виробленні універсальних механізмів та принципів права. Показано тенденцію до єдності людства, вираженням якої є зміцнення зв'язків між різними націями, обмін духовними цінностями, формування наддержавних структур. Розглянуто універсалізацію правової сфери як один із важливих аспектів світової глобалізації. Зроблено спробу розкрити вплив глобалізації на вітчизняну правову систему, зокрема на правотворчу діяльність, правову культуру, правосвідомість. На основі аналізу наукових поглядів щодо сучасних глобалізаційних викликів є підстави вважати, що глобалізація в українській правовій системі торкається практично всіх її елементів. Встановлено, що першочергово здійснюється вплив на нормативно-правову базу, а саме на джерела права. Особливу увагу зосереджено на ідеології прав і свобод людини, гарантіях їхнього дотримання та реалізації, проголошених на державному та глобальному рівнях. Обґрунтовано ідею про те, що права людини є основним критерієм демократичності держави. З'ясовано, що демократизація суспільного життя є важливим наслідком глобалізаційних процесів, який впливає на формування уявлень про права та свободи людини. Значну увагу приділено дослідженню реалізації глобальної моралі як форми геополітичного контролю за дотриманням стандартів поведінки держав у контексті інституціоналізації прав людини. Розглянуто вплив глобалізаційних процесів на правову культуру як одну з найдинамічніших складових правової системи. Простежено, що тісна взаємодія держав, обмін закордонним досвідом сприяють вдосконаленню та розвитку національних правових інститутів. Виділено основні завдання, які покладають глобалізаційні виклики на правову систему. Наголошено на важливості вироблення світовою спільнотою універсальних принципів регулювання правових відносин між різноманітними суб'єктами в сучасних глобалізаційних умовах. Досліджено, що глобалізація істотно впливає як на внутрішні правові процеси держави, так і на характер відносин з різноманітними правовими системами.

Ключові слова: глобалізація, правова система, держава, громадянське суспільство, правова ідеологія, правова культура.

Markovych Khrystyna. Legal ideology of the state in the conditions of globalization transformations

The article is devoted to a comprehensive analysis of the impact of globalization processes on the state's legal ideology. The article defines globalism and its role in the production of universal mechanisms and law principles. The tendency to the unity of humanity is shown, the expression of which is the strengthening of ties between different nations, the exchange of spiritual values, the formation of supranational structures. The universalization of the legal sphere is considered one of the essential aspects of world globalization. An attempt is made to reveal the impact of globalization on the domestic legal system, in particular on lawmaking, legal culture, legal awareness. Based on the analysis of scientific views on modern globalization challenges, there is reason to believe that globalization in the Ukrainian legal system affects almost all its elements. It is established that the primary influence is on the regulatory framework, namely on the law sources. Particular attention is paid to the ideology of human rights and freedoms, guarantees their observance and implementation, proclaimed at the state and global levels. The idea that human rights are the primary criterion of state democracy is substantiated. It has been found that the democratization of public life is an essential consequence of globalization processes, which affects the formation of ideas about human rights and freedoms. Considerable attention is paid to study the implementation of global morality as a geopolitical control form over

the observance of states behavior standards in the context of the institutionalization of human rights. The influence of globalization processes on legal culture as one of the most dynamic components of the legal system is considered. It is observed that close cooperation of states, exchange of foreign experience contribute to the improvement and development of national legal institutions. The main tasks that pose globalization challenges to the legal system are highlighted. The importance of the development by the world community universal principles of regulation of legal relations between various subjects in the current globalization conditions is emphasized. It is studied that globalization significantly affects both the state internal legal processes and the nature of relations with various legal systems.

Key words: globalization, legal system, state, civil society, legal ideology, legal culture.

Стрімкі глобалізаційні процеси сучасного суспільства створили передумови для змін у всіх сферах функціонування правової держави. Вони визначаються наявністю ряду теоретичних та практичних проблем держави і права, породжених глобалізаційними викликами. Зважаючи на це, правова ідеологія під впливом трансформаційних процесів та низки внутрішньодержавних проблем, пов'язаних передусім з модернізацією українського соціуму, перебуває у стані динамічного перетворення та формування загального бачення цих макропроцесів. Проблематика правової глобалізації має комплексний характер, що, безперечно, повинно враховуватися при розробленні концепції внутрішньої та зовнішньої державної правової політики. Ключова роль тут відводиться дослідженню сучасних світових проблем, шляхів удосконалення і модернізації вітчизняної правової системи, принципів та цінностей, які повинні дотримуватися в нинішньому глобалізованому середовищі. З огляду на це, сьогодні глобалізація помітно впливає на всі сфери громадського життя, змінюючи спосіб життя людей, їхнє бачення суспільних проблем та шляхи їхнього вирішення. Особливої актуальності набуває дослідження глобалізації для вітчизняної правової системи, зважаючи на її інтегрованість у європейський простір та активну участь у загальносвітових політико-правових процесах.

Вивченню процесів глобалізації, її впливу на державно-правове та суспільне життя присвячується все більше як індивідуальних, так і колективних наукових публікацій. Однак, зважаючи на багатосторонній характер та складність глобалізаційних викликів для вітчизняної правової системи, залишається на часі потреба

у подальших наукових напрацюваннях. Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стали праці таких науковців, як Г.Я. Пашуля, О.М. Іванченко, Р.М. Бірюков, Л.А. Морозова, Р.В. Войтович, Д.О. Селютін, Х. Бехруз, О.П. Дзьобань, М.Г. Хаустова.

Мета дослідження – висвітлення впливу глобалізаційних процесів на правову ідеологію як складову частину правової системи держави.

У світовій та вітчизняній літературі представлено чимало дефініцій глобалізації, проте через багатосторонність та комплексний характер цього процесу не існує його всеохоплюючого трактування. Наукова спільнота широко тлумачить поняття глобалізму як принципу щодо формування, організації, функціонування та розвитку світу як єдиної соціокультурної системи в політиці, за якої певні питання вирішуються у контексті загальнолюдських проблем, що потребують спільних зусиль для свого вирішення [1, с. 23]. Так, глобалізм можна трактувати як взаємопов'язану систему політичних, правових, ідеологічних, економічних, соціальних заходів, що спрямовуються на утвердження певної ідеологічної, правової, соціально-економічної доктрини. Згідно з цими поглядами, складні глобалізаційні процеси мають ідеологічний прояв як частини соціокультурного контексту, що виражається у формуванні єдиних норм та цінностей. Так, цей процес передбачає посилення однорідності та вироблення універсальних механізмів та принципів права, що помітно практично на кожному історичному етапі державно-правового розвитку. Загальновідомо, що ідеї свободи та рівності людей на основі природного права зародилися і почали свій розвиток ще в Стародавній Греції та Римі. Процес рецепції римського

права став стимулом до пришвидшення глобалістських тенденцій, які протягом ХХ ст. отримали подальше практичне спрямування та охопили чи не всі сфери життя суспільства. Вищезазначену логіку можна пояснити посиленням ідеї до інтернаціоналізації суспільного життя. Раніше тенденція до єдності людства виражалася в об'єднанні общин у племена й народності, згодом – у їхньому перетворенні в нації, а в подальшому – у регіональні співтовариства тощо. Так само утворення Європейського Союзу з єдиною валютою чітко виражає інтенсивні глобалізаційні процеси. Загалом тенденція до єдності людства невинно прогресує і виражається у зміцненні зв'язків між різними націями та народами, обміні духовними цінностями, інформацією, формуванні наддержавних структур.

Слід зазначити, що глобалізаційний вплив на правове життя держави здійснюється різними методами та формами, і цілком очевидно, що кожній країні необхідно сформулювати чітке бачення свого місця у глобальній світовій політиці. Одним із важливих аспектів світової глобалізації є універсалізація державно-правової сфери, яка полягає у закріпленні однакових правових норм у правових системах держав. Як зазначає О.М. Іванченко, універсалізація національного права зумовлює визнання основних правових цінностей, універсалізацію юридичної мови, правових засобів та інструментів [2, с. 530]. Чималу роль в універсалізації внутрішньо-державного права відіграє утвердження групи природних прав і свобод людини в національних конституціях та декларування загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права домінуючою компонентою національної правової системи.

Значний інтерес викликає дослідження Р.М. Бірюкова щодо впливу глобалізаційних процесів на вітчизняну правову систему. Науковець системно аналізує вплив глобалізації на правотворчу діяльність, наголошуючи на більш активній участі суб'єктів у розширенні правової бази. Переконливим вважаємо погляд дослідника щодо зміни національної держави, що зумовлює формування нових концептуальних підходів до вирішення певних

проблем. На цінну думку автора, держава в глобалізаційних умовах підпадає під підпорядкування норм, створених без її участі та згоди, на основі завчасного делегування нею відповідних повноважень міжнародним організаціям. За таких умов останні уповноважені на прийняття вольових рішень у формі обов'язкових правових приписів прямої дії [3, с. 9]. Є підстави вважати, що глобалізація в українській правовій системі тією чи іншою мірою торкається практично всіх її елементів, однак, як показують дослідження, передусім здійснюється вплив на нормативно-правову базу, а саме на джерела права. Як відомо, в країнах романо-германської правової сім'ї основним джерелом права є нормативно-правовий акт, однак останнім часом судово практика, зокрема міжнародна, почала відігравати немалу роль. Так, норми міжнародного права, введені в дію ратифікаційним законом, впливають на правову систему України, а в разі колізії національних та міжнародних норм останні мають вищу юридичну силу і підлягають пріоритетному застосуванню. Це свідчить про значний вплив глобалізаційних процесів на вітчизняну правову систему.

В епоху глобалізації суттєвих змін зазнає ідеологія прав і свобод людини внаслідок посилення тенденцій їхньої стандартизації. Головними при цьому постають гарантії їхнього дотримання та реалізації, проголошені на державному та глобальному рівнях. Саме тому проблематика прав і свобод людини вийшла за межі внутрішньо-державної, набувши світового масштабу та перейшовши на наднаціональний рівень правового регулювання. Яскравим прикладом цьому слугує Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та створення Європейського суду з прав людини для розгляду скарг про порушення норм Конвенції. Потрібно зазначити, що права людини на універсальному рівні закріплені у таких юридичних актах: Загальній декларації прав людини як опорному документі в процесі розробки міжнародних стандартів із забезпечення та захисту прав людини; Міжнародному пакті про громадянські і політичні права; Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права; Декларації про право на розвиток тощо.

Це лише невелика частина правових документів з міжнародного ареалу, які закріплюють універсальність, неподільність, взаємозалежність прав людини. Тому розгляд прав людини міжнародним співтовариством повинен здійснюватися на рівній основі з дотриманням фундаментальних принципів, зокрема, справедливості, прозорості, недискримінації та інших як на національному, так і міжнародному рівнях. Саме це, на думку Л.А. Морозової, зобов'язує кожну державу дотримуватися історично сформованих стандартів прав людини, що становлять пріоритетну сферу спільних інтересів міжнародного співтовариства. Науковець називає права людини ключовим критерієм демократичності держави серед тих, які закладені в основу політичних відносин з іншими країнами й усім світовим співтовариством [4, с. 106]. Як підкреслювалося вище, не можна не зважати на необхідність забезпечення прав людини, зумовлену стрімким розвитком глобалізаційних процесів задля збереження цілісності цивілізаційної системи. Досліджуючи гарантії дотримання прав людини в контексті глобалізаційних викликів, слід враховувати прагнення людей жити в світі, де панувала б повага до їхніх прав, а всі види людської діяльності, зокрема ті, які охоплюються глобалізацією, відповідали б цим цілям.

В умовах сучасних трансформацій неабияке значення відводиться демократизації суспільного життя як важливому наслідку глобалізаційних процесів, який впливає на формування уявлень про права та свободи людини. Саме вони є тими цінностями, які репрезентовані в усіх формах демократії і для захисту та реалізації яких існує демократія. Підтримуючи думку Д.О. Селютіна щодо захисту прав та свобод людини, можна зазначити, що для реалізації громадянина як головного суб'єкта демократичного суспільства необхідна наявність певних умов, які становлять ключові демократичні цінності. Передусім до таких цінностей автор відносить свободу слова, контекст якої створюють вільні в своїх діях та законодавчо захищені засоби масової інформації, через які громадяни можуть бути обізнані зі станом державних справ та висловлювати власні бачення щодо конкретної суспільної проб-

леми, політичного діяча тощо [5, с. 159]. Зауважимо, що саме глобальному громадянському суспільству властивий вільний обіг інформації, на який держава не здійснює свій вплив шляхом обмеження права громадян на отримання достовірних фактів. Автор, розглядаючи глобалізацію й демократизацію як чинники універсалізації стандартів прав та свобод людини, виділив ще такі демократичні цінності, як повага до людської гідності, право людини на безпечне існування у зв'язку з поширенням тероризму та екологічними проблемами.

Цікавим є науковий підхід Р.В. Войтович у дослідженні питання реалізації глобальної моралі як своєрідної форми геополітичного контролю за дотриманням стандартів поведінки держав у контексті інституціоналізації прав людини. На думку дослідника, держави повинні здійснювати зовнішню політику в такий спосіб, щоб не перешкоджати реалізації абсолютних цінностей, пов'язаних із захистом прав та інтересів людини. Водночас такі цінності мають виступати своєрідними нормативами та бути прийнятними для всіх держав. Науковець, аналізуючи вплив глобалізації на розвиток сучасної держави та інституціоналізацію прав людини, визначає глобальну мораль як ідеальну формулу розвитку сучасного світу. Згідно з авторською концепцією, держава самостійно задає модель поведінки в умовах глобалізації, а норматив взаємодії держав набуває дієвості лише через чіткі стандарти заборони, які визначаються кожною конкретною державою глобалізованого простору. У цьому аспекті варто взяти до уваги те, що держави на основі рівноправного партнерства повинні самостійно налагоджувати міжцивілізаційний діалог з метою неприпустимості авторитарно-насильницького характеру глобалізації щодо людини як найвищої соціальної цінності [6]. Тепер, коли посилюється взаємодія між країнами, розвивається кардинально новий правовий зв'язок унаслідок взяття на себе міжнародної відповідальності за багатосторонніми конвенціями та договорами. Як дивіденд, держави отримують нові інструменти у вирішенні публічних та колективних спорів, захисті своїх інтересів, знаходженні нових

союзників за допомогою міжнародно-правових інститутів.

Продовжуючи дослідження впливу глобалізаційних процесів на державно-правову сферу, слід зосередити увагу на змінах, що відбуваються в правовій ідеології як складовій частині правової системи, яка покликана відповідати на нові виклики в епоху складних трансформацій світового правопорядку. Глобалізаційні процеси всебічно впливають на елементи правової системи, проте найпомітніше цього впливу зазнають правова культура, правосвідомість, правове виховання, правотворчість, правозастосування, тлумачення права.

Х. Бехруз слушно називає правову культуру однією з найдинамічніших складових правової системи, зважаючи на те, що сучасний світ не може існувати в умовах замкненості правових культур, оскільки на рівні законодавства, судової практики, юридичної науки спостерігаються інтенсивні процеси взаємодії між правовими системами та правовими культурами [7, с. 135]. Сьогодні, як ніколи раніше, правові системи, взаємодіючи між собою, перебувають у процесі постійного культурообміну, причому інколи важко прослідкувати види цієї взаємодії, оскільки не завжди можливо встановити в тексті закону взаємний вплив правової думки та джерело певної ідеї. Втім, тісна взаємодія держав, обмін закордонним досвідом сприяють вдосконаленню та розвитку національних правових інститутів. Як бачимо, культурну інтеграцію соціуму в світовий правовий простір характеризують правові цінності, основу яких складає система суспільних цінностей як єдина ланка всіх форм суспільної свідомості. Правові цінності об'єднують та інтегрують суспільство на шляху його розвитку. Тому без їхнього формування та усвідомлення суспільством, досягнення правового прогресу неможливе, оскільки правові цінності забезпечують значущість права та мотивують людство до правомірної поведінки. Об'єктивною характеристикою суспільного життя визнається плюралізм цінностей. Важливо, що ідея плюралізму цінностей глобалізованого світу може розглядатися не просто як ідеолого-політична установка, але також як ідейна основа суспільного життя, що дозволяє окреслити

її закономірності і визначити тенденції. Тож можемо констатувати, що глобалізаційні процеси, які впродовж останніх десятиліть досягли широкомасштабного розмаху, здійснюють вельми потужний загальнокультурний вплив на системи домінуючих суспільних цінностей.

Крім правової ідеології, на формування національної правової культури впливає правова психологія, яка є виразником масової правосвідомості. Щодо останньої О.П. Дзьобань справедливо наголосив на здійсненні правової глобалізації через глобалізацію правосвідомості. Науковець, досліджуючи вплив глобалізаційних процесів на національні право й правову культуру, зауважив значну роль правової інформації ззовні. Саме тому засоби масової інформації, на думку автора, здійснюють чималий вплив на глобалізацію правової свідомості, маніпулюючи нею як у межах окремої країни, так і всієї планети, стандартизуючи та глобалізуючи її. Розглядаючи вплив глобалізації на правосвідомість, досліднику виділив певні закономірності, зокрема: помітний перехід від заборонно-приписуючого способу регулювання до переважно дозвільного, де більша роль відводиться юридичним дозволам, суб'єктивним правам у процесі розвитку правосвідомості; більш стійкий правовий статус автономії особистості; підконтрольність державної влади громадянському суспільству; підвищення ролі гуманістичних начал у побудові системи правового регулювання. Такі закономірності сприяли закріпленню у масовій правосвідомості універсальних для всього людства принципів: верховенства прав і свобод людини і громадянина; утвердження відчуття поваги до закону та правопорядку, цінностей панування права; правової активності громадян у здійсненні своїх прав та виконанні юридичних обов'язків тощо [8, с. 532]. Тож впливу глобалізації піддається і правосвідомість, у якій відбиваються правові теорії, ідеї, погляди, уявлення, переконання, виражається ставлення суспільства до діючого права, яке відчуває вплив глобальних ідеологічних процесів.

М.Г. Хаустовій під час дослідження багатоаспектності поняття глобалізації вдалося виділити основні завдання, які покладаються

на правову систему глобалізаційними викликами. До них автор віднесла легально-формальне закріплення глобалізаційних тенденцій; забезпечення участі держави у світовому співтоваристві; керування глобалізаційними процесами щодо конкретної держави, їхнє спрямування в певне русло з метою убезпечення від негативних наслідків, пов'язаних із неузгодженістю вітчизняної правової системи зі світовими тенденціями, а також з небезпекою потрапити в руйнівну залежність від більш розвинених країн, зайнявши місце своєрідного придатка у світовому співтоваристві [9].

Наприкінці зазначимо, що глобалізація є всеохоплюючим процесом взаємної дії та впливу практично всіх держав світу. Вона характеризується вищим ступенем та глибиною взаємопроникнення ідей, норм, принципів співпраці держав, введенням чітких стандартів спілкування та узгодженням інтересів. Глобалізація можлива лише на високому рівні циві-

лізаційного розвитку, оскільки формує загальні цілі та довгострокові суспільні інтереси на основі усвідомлення єдності світу перед наростаючою загрозою його виживання. Не викликає жодних сумнівів, що в глобалізаційних умовах національні інтереси аж ніяк не втрачають своєї значущості, проте ускладнюються, диференціюються та набувають нових меж свого існування. Надзвичайно важливими в умовах глобалізації є вироблені світовою спільнотою універсальні принципи для врегулювання правовідносин між різноманітними суб'єктами. Глобалізація істотно впливає як на внутрішньодержавні правові процеси, так і на характер відносин з різноманітними правовими системами. Глобалізація змінює не лише зміст права, але і його джерела, правотворчий процес, правозастосування, правову культуру, правову охорону. Окремо констатуємо вплив глобалізації на права людини, яка здійснює їхню універсалізацію та посилює міжнародні механізми їхнього захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пашуля Г.Я. Глобалізація як явище, що впливає на формування нового типу держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2011. № 2. С. 22–31.
2. Іванченко О.М. Методологічні засади універсалізації національного права. *Наукові праці НУ ОЮА.* 2013. С. 529–538.
3. Бірюков Р.М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2011. 22 с.
4. Морозова Л.А. Влияние глобализации на функции государства. *Государство и право.* 2006. № 6. С. 101–107.
5. Селютін Д.О. Глобалізація й демократизація як чинники універсалізації стандартів прав та свобод людини. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2009. Вип. 17. С. 157–164.
6. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на розвиток сучасної держави та інституціоналізацію прав людини. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/12442> (дата звернення: 17 липня 2021 р.)
7. Бехруз Х. Універсалізм і релятивізм цінностей у контексті діалогу правових культур. *Філософія права і загальна теорія права.* 2012. № 2. С. 128–138.
8. Дзьобань О.П. Вплив глобалізаційних процесів на національні право й правову культуру. *Гілея: науковий вісник.* 2013. № 72. С. 529–534.
9. Хаустова М.Г. Феномен глобалізації, різноаспектність визначення. С. 110–119. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/11307> (дата звернення: 17 липня 2021 р.)